

Zdeněk Beneš, Miriam Nývltová Fišáková

„POHŘBY PSŮ“ NA SÍDLIŠTÍCH DOBY ŘÍMSKÉ V ČECHÁCH: SOUČASNÝ STAV POZNÁNÍ¹

Fenomén tzv. „pohřbů psů“ na germánských sídlištích středoevropského barbarika dosud v našem prostředí nebyl, až na čestné výjimky (Šneidrová 1954, 238; Droberjar 1997, 25–26; týž 2002, 250; Nývltová Fišáková – Šedo 2003; Šedo 2004; Víchová 2004, 44–45; na okraj uvádíme i krátkou studii S. Stuchlíka o deponiích psů v neolitických objektech – Stuchlík 2004), soustavněji sledován a v literatuře mu nebyla věnována větší pozornost. Přitom jde o neobvykle prostorově i časově ohraničený jev schopný osvětlit určité prvky náboženských představ populací obývajících naše země v prvních čtyřech stoletích nového letopočtu.

Výskyt „pohřbů psů“ totiž na našem území dosud nebyl potvrzen v předcházejícím období, tedy v době laténské, kdy měly území Čech obývat keltické kmeny. Zároveň nezasahuje ani do období následujícího – doby stěhování národů, během níž etnický obraz téměř celé Evropy podstupoval výrazné změny. „Pohřby psů“ jsou známy na celém území tehdejší Svobodné Germánie. U Klaudia Ptolemaia je tím sice myšleno pouze území mezi Rýnem a Vislou, Dunajem a Baltickým mořem (Šimek 1930, 110 – není tím samozřejmě míněno území menších Germanií na východ od Rýna, jež byly provinciemi Říma), ovšem rozšíření germánských kmenů se časem zvětšovalo a posouvalo. Zvyk ukládání psích ostatků na sídlištích je tedy sledován v prostoru od dnešního Nizozemí až po Ukrajinu a Rumunsko (Bichir 1973, 253; Makiewicz 1987, 239; týž 1989, 455; Nedoma – Reichstein – Makiewicz 2000, 222, Abb. 35; Nývltová Fišáková – Šedo 2003, 524; Šedo 2004, 473). Mnozí badatelé se shodují, že souvisí s autochtonními (germánskými) náboženskými představami a kultovními praktikami (Leube 1975, 56; Makiewicz 1987, 239; Nývltová Fišáková – Šedo

2003, 524; Podborský 2006, 453, Tab. 136). Je dokonce pravděpodobné, že podobně jako etnogeneze germánského etnika, i tento obyčej sahá na omezeném území ještě hlouběji do minulosti².

„Pohřbem psa“ je obvykle míněno uložení celého skeletu do prosté jámy v areálu sídliště. Že však nejde o pohřby v pravém slova smyslu, nasvědčují neobvyklé okolnosti některých z nich, kupříkladu jejich umístění pod ohništi či prahy domů nebo do výrobních zařízení. Detailnější informace poskytují především zahraniční studie, přičemž hlubšího zájmu se tomuto jevu dostalo hlavně v Polsku (Maringer 1981; Węgrzynowicz 1982; Andrałowicz 1986; Makiewicz 1987; týž 1994; Nedoma – Reichstein – Makiewicz 2000). Obzvláště zajímavá a podnětná je výměna názorů M. Andrałowicze a T. Makiewicze na stránkách časopisu *Archeologia Polski* (Andrałowicz 1989; Makiewicz 1989).

Teoreticky rozlišujeme mezi „pohřbením“ přirozeně zemřelých zvířat a psů záměrně zabitých, ačkoli prakticky je v archeologickém materiálu velmi obtížné, ne-li zcela nemožné, je rozlišit. Oba tyto způsoby se ale, zdá se, vyskytovaly vedle sebe a navzájem se nevyklučovaly (Makiewicz 1987, 256–257; týž 1994, 162–163). Zajímavé jsou v této souvislosti skelety s vyléčenými zlomeninami, které měly za následek výrazně sníženou pohyblivost těchto zvířat (Makiewicz 1987, 250; týž 1994, 163–165). Jeden takový případ se nedávno objevil i na sídlišti v moravských Vrchoslavicích (Dreslerová 2006, 228–229). Určité náznaky záměrného zabíjení psů se vyskytují například v luboszycké kultuře ve středním Poodří (stopy násilí na skeletech uložených pod ohništi, doklady pojídání psů – Leube 1975, 56; Makiewicz 1987, 259) a známé jsou i některé archeologické a písemné prameny prokazující

¹ Výzkum byl proveden v rámci výzkumného záměru Archeologického ústavu, v.v.i. AV ČR Brno č. AVOZ80010507.

² Z korespondence mezi A. Leubem a T. Makiewiczem; citováno z Makiewicz 1989, 451.

cí obětování psů (často jejich púlením) při pohřbech skandinávských velmožů na lodích z raného středověku (*Brøndsted* 1967, 224–226, 232; *Maringer* 1981, 39). Psi (podobně jako koně), uloženi jako milodary do hrobů lidských, jsou známi spíše až z doby stěhování národů, doložené například na lokalitách Konobrze (*Svoboda* 1965, 139, 250) nebo Šakvice (*Novotný* 1975, 43; *Kratochvíl* 1980, 55). Výmluvným příkladem z území Čech je tzv. „pohřeb psovoda“ z Plotišť nad Labem (*Rybová* 1979, 467–472, Abb. 84 a 92; *Droberjar* 2002, 250). Tématem psů jako milodarů v hrobech z doby stěhování národů v evropském kontextu se zabývá studie W. Prummela (1992).

Je však jasné, že „pohřby“ psů na sídlišťích jsou projevem odlišných představ než jaké reprezentují psi jako milodary v hrobech. Vyjasnění nastoleného problému mohou přinést zoologická vyhodnocení dochovaných skeletů, která jsou však stále ještě nečetná. Například pro Polsko jich T. Makiewicz v roce 1994 napočítal 20, což tvořilo zhruba 10% nalezených dokladů (*Makiewicz* 1994, 163). Většinou šlo o dospělé až starší psy, což hovoří spíše pro tezi, že byli uloženi již mrtví (*týž*, 165).

Nejpočetnějším typem těchto „psích pohřbů“ je často pečlivé uložení těla psa do jam vyhloubených v obytných, hospodářských i výrobních objektech nebo v jejich blízkosti. Mnohé interpretace hovoří v těchto případech o psu jakožto ochránci domu (nebo také „ochránci domácího krbu“), jindy se vysvětluje jako základová oběť při stavbě obydlí. V obou případech tak toto zvíře vystupuje i po své smrti jako magická (fiktivní) ochrana proti neštěstí a zlým duchům (*Makiewicz* 1987, 255; *Maringer* 1981, 38; *Podborský* 2006, 453). Mnohdy bývá zjištěno, že zvíře bylo do objektu umístěno až po jeho zániku, tedy ukončení jeho původní funkce. V takovém případě se usuzuje, že pes tu hraje zastupnou obětní roli nutnou při kultovním uzavírání funkční existence staveb. Na zvíře je tak odloženo „zlo“, které by jinak ohrožovalo budoucnost lidí. Jde o tzv. lustraci – kultické očišťování obětováním zvířete (*Maringer* 1981, 38; *Šedo* 2004, 475).

Cílem tohoto textu je shromáždit a alespoň základním způsobem publikovat doklady „psích pohřbů“ na sídlišťích z doby římské v Čechách. Výčet (dnes již nedostačující) nálezů z Moravy a Slezska zahrnují již výše zmíněné práce (*Droberjar* 1997, 25–26; *týž* 2002, 250; *Nývtová Fišáková – Šedo*

2003, 522; *Šedo* 2004, 474). Prvním nezbytným krokem byla tedy důkladná rešerše literatury, ovšem z důvodu neuspokojivého stavu publikování sídlišťích nálezů se část informací k autorům těchto řádků dostala pouze ve formě ústního sdělení.

Tabulka 1 přehledně ukazuje základní informace dosavadního stavu zkoumání tzv. „psích pohřbů“ (včetně samostatných lebek) v době římské na území Čech. Množství otazníků je jen důkazem torzovitých informací v literatuře – většina ze zmínovaných výzkumů ještě nebyla publikována a pokud se tak stalo, skeletům psů nebyla věnována přílišná pozornost.

Seznam čítá celkem 25 položek, přičemž počet samotných psů je větší. V případě Dobroměřic a Prahy 6 – Bubenče se totiž jedná o pohřby dvojice psů a na jedné lokalitě v Roztokách je psů dokonce pět! Z Jenišova Újezdu je zase z jediného zdroje bez další citace hlášena celá trojice psů, přičemž bohužel nejsou známy bližší okolnosti. Teoreticky tedy máme z literatury k dispozici 32 celých jedinců a 4 lebky. Není však vyloučeno, že některé starší i nové nálezy, pokud nebyly alespoň heslovitě publikovány, unikly naší pozornosti.

Následuje přehled lokalit s výčtem základních údajů. Seznam je rozdělen do následujících skupin: ověřený nález, neověřený nález a samostatně uložené psi lebky.

Ověřené nálezy:

1. Čelákovice – Záluží, okr. Praha-východ – výzkum Městského muzea v Čelákovících. Celý skelet na pravém boku na dně sídlišťní jámy. Spolu ním nalezen i denár císaře Vespasiana (*Špaček* 1999, 78; *Jančo* 2000, 240; *Droberjar* 2002, 41, 250).
2. Dobroměřice, okr. Louny, poloha Stará pískovna – výzkum expozitury AÚ v Mostě. V objektu 13/67 (nejspíše zahlobená chata) kromě kostry dospělého člověka a dítěte nalezeny rovněž zbytky skeletu dospělého psa, značně porušené skrývkou (*Koutecký* 2006, 30).
3. Dobroměřice, okr. Louny, poloha Nová pískovna (obr. 4) – výzkum expozitury AÚ v Mostě. Dvojice psů, břichy proti sobě se vzájemně propletenými končetinami, uložena v mělkém objektu v prostoru s větším počtu kúlových jamek. Samotný objekt bez dalších nálezů (*Smrž* 1975, 32; *týž* 1977, 16, 74, Tab. 106; *Droberjar* 2002, 51)³.

³ PhDr. Zdeňku Smržovi děkujeme za souhlas ke studiu jeho nálezové zprávy.

4. Chotěnice, okr. Chomutov – výzkum muzea v Kadani a expozitury AÚ v Mostě. Z popelovité výplně chaty 1 byla vyzvednuta celá kostra psa, položená na černé uhlíkaté vrstvě ohniště (Kruta – Koutecký 1968, 16; Kruta 1970, 2, 26, Tab. VII; Koutecký 1980, 147). Vedle ní ležela větší část rozbité misky – zjevná je podobnost s „pohřbem“ kočky domácí na sídlišti ve Vyškově (Nývtová-Fišáková – Šedo 2003). K nálezové zprávě přiložené osteologické vyhodnocení A. Novotného uvádí, že jde o dospělého samce středně vysokého stáří, stavbou těla podobného německému ovčákovi, jehož kostra nese posttraumatické stopy po zhojených zranění (lebka, pravá tibia).
5. Kutná Hora – Karlov, okr. Kutná Hora – výzkum Muzea Kolín a ARÚ Praha. Celý skelet na dně jámy v blízkosti železářské pece (Šumberová 1997, 120; Droberjar 2002, 148, 250; Valentová – Šumberová 2005, 136, obr. 3 a 13).
6. Libenice, okr. Kolín – výzkum ARÚ Praha. Dochována zhruba polovina skeletu ve složitém soujámí. Objekt nejprve interpretován jako laténská svatyně, později jako kultovní objekt z konce doby římské a zatím naposled jako superpozice objektů z několika pravěkých období (Rybová – Soudský 1962, 49, 297, Tab. IV: 4; Waldhauser 1995; Drda – Chytráček 1999, 190; Droberjar 2002, 154–155). Psí kostra pravděpodobně náleží ke germánské polozemnici.
7. Milžany, okr. Chomutov – výzkum expozitury AÚ v Mostě. Při hloubení rýhy pro výjezd z lomu v jihozápadní části dolu Merkur II byla v kulturní vrstvě z doby římské poblíž profilu 4 nalezena kostra psa. Ležela na pravém boku ve vrstvě zelenavého jílu. Keramické zlomky nalezeny jak při jejím vybírání, tak i pod ní (Neustupný 1977, 32–33, Tab. 16; Koutecký 1980, 147). Přiložená osteologická zpráva L. Peškeho uvádí, že zvíře zemřelo na následky těžkého zranění na lebce⁴.
8. Nýřany, okr. Plzeň-sever (obr. 4) – výzkum Muzea Plzeň. Celý skelet v objektu s množstvím železné strusky a běžným odpadem⁵.
9. Praha 6 – Bubeneč – starý výzkum železářského areálu starší doby římské provedený J. A. Jírou. V jámě poblíž koryta řeky dvojice celých psích skeletů (Jíra 1910, 27, obr. 2; Droberjar 2002, 250, 258).
10. Praha 6 – Podbaba – výzkum Muzea hl. města Prahy. Z větší části zachovalý skelet psa uložen v zásypu polozemnice (Kuchařík 2007)⁶.
11. Praha 8 – Ďáblice – výzkum Muzea hl. města Prahy. Jde o celkem 4 celé skelety a jednu lebku, přičemž každý jedinec se nacházel v jiné situaci. Dva se nalézali v polozemnicích a další dva v sídlištních jamách (Kostka 1997, 186)⁷.
12. Praha 9 – Čakovice – výzkum Muzea hl. města Prahy. Celkem dva skelety psovitých šelem, z nichž první, dle osteologického vyšetření M. Nývtové Fišákové patřící lišce, se nacházel ve výplni hliníku (zde ale nálezy jak z mladého latěnu, tak i počátku doby římské) a druhý, psí, na dně polozemnice (Kostka 2008, 196)⁸.
13. Praha 14 – Dolní Počernice – výzkum Národního muzea. Pes ležel ve vypalovací komoře výrobního zařízení, snad hrnčířské pece (Bursák, v tomto svazku)⁹.
14. Praha 14 – Černý Most – výzkum AÚ AV ČR. Dle ústního sdělení byl pes uložen v chatě, obsahující mimo jiné i zlomky plaňanských pohárů¹⁰.
15. Předměřice nad Labem, okr. Hradec Králové – patrně celý skelet psa v mělké jámě (Motyková-Šneidrová 1963, 47; Droberjar 2002, 250, 270).
16. Roztoky, okr. Praha-západ – výzkum ARÚ Praha. Sídliště výrobního charakteru. Celkem pět psích skeletů, z nichž dvě dvojice se nacházely každá v jednom stejném objektu (Kuna 1985, 160; Gojda – Kuna 1987, 183; Droberjar 2002, 250, 281). Dva jedinci byli uloženi v hor-

⁶ Ústní sdělení Mgr. Milana Kuchaříka.

⁷ Podrobnosti z ústního sdělení Mgr. Michala Kostky, ježmuž děkujeme i za zapůjčení plánů.

⁸ Informace z ústního sdělení Mgr. Michala Kostky, jenž rovněž zapůjčil plány a fotografie z výzkumu, za což mu patří náš velký dík.

⁹ Ústní sdělení Mgr. Kristýny Poppové Urbanové, které autoři děkují jak za poskytnutí dokumentace, tak i samotného osteologického materiálu. Další díky patří i Bc. Danielu Bursákovi za konzultace k problematice tohoto objektu.

¹⁰ Za tyto informace vděčíme PhDr. Janu Frolíkovi, CSc. Bližší údaje nebo plány nebyly k dispozici, neboť dokumentace výzkumu byla dosud ve stavu zpracování.

⁴ Za svolení ke studiu nálezové zprávy děkujeme prof. PhDr. Evženu Neustupnému, CSc.

⁵ Informace z ústního sdělení Mgr. Milana Metličky, ježmuž děkujeme za poskytnutí obrazové a textové dokumentace.

- ních vrstvách zásypu komorové hrnčířské pece č. obj. 764.II (*Grmela* 2008, 39, obr. 27–30, 50, 51). Druhá dvojice se rovněž nalézala ve svrchní vrstvě další hrnčířské pece, č. obj. 830 (*týž*, 49, obr. 46, 52, 53). V obou těchto případech se psí ostatky do pecního prostoru dostaly až v jeho zánikové fázi (*týž*, 55). Pátý pes pochází z polozemnice č. obj. 754, jež protínala objekt štitarské kultury, tudíž je obsah obou objektů značně promíšen¹¹. Datace obou hrnčířských pecí spadá do stupně B1, ačkoli obsahují také určité množství materiálu ze stupně A (*týž*, 61).
17. Tišice, okr. Praha - východ – výzkum Státního archeologického ústavu. Dobře zchovalá kostra psa ležela v jámě poblíž chaty (*Šanovec* 1939, 11; *Droberjar* 2002, 250).
 18. Tuchlovice, okr. Kladno – výzkum ARÚ Praha. Pes ležel schoulený v jamce u sloupové jamky nadzemní stavby (*Pleiner* 1955, 204, obr. 113; *týž* 1958, 182, 186; *týž* 1959, 186, obr. 20; *Pleiner* – *Rybová* 1978, 741; *Droberjar* 2002, 250, 345).
 19. Velké Přílepy, okr. Praha-západ – výzkum Muzea v Roztokách. Ostatky psa ležely v chatě se dvěma železářskými pecemi (*Smejtek* 1998, 239; *Droberjar* 2002, 250, 363; *Valentová* – *Šumberová* 2005, 136).
- Neověřené nálezy:**
20. Jenišův Újezd, okr. Teplice – bez bližší informace. Neověřený údaj z jediného zdroje (*Pleiner* – *Rybová* 1978, 741).
 21. Kolín, okr. Kolín – o nález informuje pouze nejasná zpráva o „kostře mladého vlka“ v ojedinělé jámě za okresní nemocnicí (*Dvořák* 1936, 92; *Valentová* – *Šumberová* 2005, 136). Je důvodné se domnívat, že šlo spíše o skelet psa, přestože dnes je již nález nekontrolovatelný.
- Samostatně uložené psí lebky:**
22. Břežánky, okr. Teplice – dochována pouze lebka. Zatím neověřený údaj z jediného zdroje (*Droberjar* 2002, 250).
 23. Praha 8 – Ďáblice – psí lebka spolu s jednou koňskou a dvěma hovězími tvořila výplň velkého zahloubeného objektu se sloupovými jamkami po stranách (*Kostka* 1997, 186)¹².
 24. Nový Bydžov – Chudonice, okr. Hradec Králové – nález psí lebky pocházející ze sídlištní vrstvy se shlukem střepů, dalších kostí a zlomků závaží (*Rybová* 1964, 26; *Droberjar* 2002, 250).
 25. Vyklice, okr. Ústí nad Labem – nález psí lebky z předpecní jámy železářské pece z prostoru Mattauschovy cihelny. Spolu s ní se zde nacházelo i množství zvířecích kostí, uhlíků a železné strusky, přičemž jednotlivé kusy až o váze až 20kg! (*Pleiner* 1958, 120, obr. 25: A).

Úkolem dalšího studia této problematiky je analyzovat dostupný materiál na základě archeologických údajů. To znamená především ověřit přesnější dataci uvedených „pohřbů“ na základě datovatelných nálezů, což však v některých případech naráží na problém absence jakýchkoli „milodarů“ k psím skeletům přiložených (Dobroměřice, jeden případ z Prahy-Ďáblic, dva případy z Roztok, Tuchlovice). Jejich stáří tedy určujeme na základě kontextu na sídlišti, jenž však často není zcela zjevný. Problém nastává zvláště tehdy, jde-li o lokality polykulturní (Dobroměřice). V některých případech dochází dokonce k superpozicím uvedených objektů s objekty z jiných období (Roztoky, pozdní doba bronzová¹³). A nakonec, stále existují případy starších výzkumů, které (zatím) nelze pomocí literatury dohledat a ověřit (Břežánky, Jenišův Újezd).

Pohled na jednoduchou mapku Čech (obr. 1) ukazuje, že nálezy „psích pohřbů“ v zásadě kopírují rozmístění hlavních sídelních komor v době římské. Jde o Kolínsko (Kolín, Kutná Hora – Karlov, Libenice), širší oblast Pražska, potažmo jádro středních Čech (Čelákovice – Záluží, Praha-Bubenec, Praha-Čakovice, Praha-Černý Most, Praha-Ďáblice, Praha-Dolní Počernice, Praha-Podbaba, Roztoky, Tišice, Tuchlovice, Velké Přílepy) a Poohří (Dobroměřice, Chotěnice, Milžany).

Další schéma (obr. 2) naznačuje rozložení nálezů v chronologických stupních¹⁴. Vzhledem k tomu, že ve většině případů nelze přesněji datovat samotné uložení psa do země, je užívána obecná chronologie celého sídlištního materiálu (např. i *Makiwicz* 1989, 449). Přesto, že se jedná jen o velmi

¹¹ Tento objekt již do magisterské práce Mgr. Libora Grmely zahrnut nebyl a za informaci a dokumentaci vděčím PhDr. Martinu Kunovi, CSc.

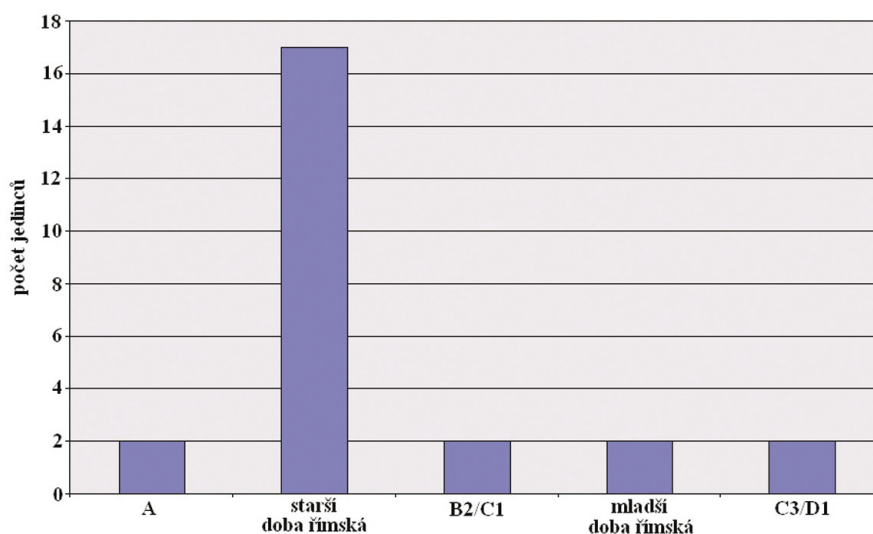
¹² Podrobnosti z ústního sdělení Mgr. Michala Kostky.

¹³ Informace od Mgr. Libora Grmely a PhDr. Martina Kuny, CSc.

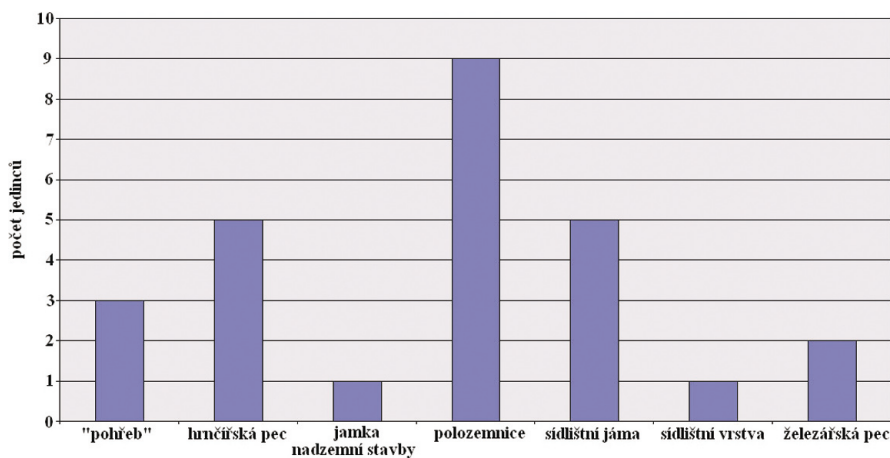
¹⁴ V těchto grafech již ze statistických důvodů nejsou uvedeny nálezy samostatných psích lebek.

Obr. 1. Zjednodušená mapa s výskytem “psích pohřbů” na sídlištích doby římské v Čechách (číselné označení lokalit odpovídá pořadí v katalogu lokalit uvnitř tohoto příspěvku).
Fig. 1. Simplified map with the presence of “dog burials” in settlements of the Roman Age Period in Bohemia (numbers of the sites correspond to the numbers in the catalogue in this paper).

Obr. 2. Chronologický přehled datovatelných jedinců.
Fig. 2. Chronological summary of dateable samples.

Obr. 3. Přehled rozmístění “pohřbů” na sídlištích.
Fig. 3. Summary of location of “burials” on the site of settlements.

hrubý nástin (většina lokalit nebyla dosud přesněji datována) a většina sídlišť jistě trvala déle než jeden stupeň obecně platné periodizace (*Tejral 1991*, Abb. 34; *Droberjar 1999*), lze již teď říci, že se jedná o jev pokrývající celou dobu římskou¹⁵ a to již od samotného jejího počátku, překrývajícího se částečně s pozdní dobou laténskou (Mlékojedy, Nový Bydžov – Chudonice, Praha – Čakovice, Předměřice nad Labem), jenž bývá nazýván tzv. plaňanským horizontem (*Droberjar 1999*, 2), až po její závěr (Nýřany, Praha – Podbaba a patrně i Tuchlovice). V této souvislosti je třeba zopakovat, že z našeho území nepochází žádný doklad podobného zacházení s psími ostatky v chronologicky sousedních epochách – tedy v době laténské a v době stěhování národů. To jen svědčí o výrazné výlučnosti ukládání psů na sídlišťích právě v době římské.

Následující graf (obr. 3) ukazuje místo uložení psů v rámci sídlišť. Významným faktorem je počet jedinců uložených v polozemnicích. Zde je nutné provést důkladnou analýzu pramenů a pokusit se dokázat, zda tu byli psi uloženi při jejich výstavbě nebo až po jejich zániku. Napomohlo by to rozlišit „stavební oběti“ od obětí tzv. „lustračních“ nebo od prostého zacházení s psími ostatky jako s odpadem. Do kategorie uložení ve stavbách spadá i pes uložený u sloupové jamky nadzemního domu z Tuchlovic. Zajímavá je spojitost psů s výrobními objekty, zvláště železářskými nebo hrnčířskými pecemi. V několika případech je jasné, že zde byli uloženi až po zániku původní funkce těchto objektů. Kategorii „pohřeb“ autoři tohoto článku použili pro pečlivé uložení psích ostatků do mělké jámy, většinou bez milodarů. A nakonec, nejpočetnější kategorie – „sídlištní jáma“ – je použita pro situace, kdy funkce objektu nebyla nijak dále popsána. S psími těly tu mohlo být naloženo jako s běžným odpadem vhozeným do odpadních jam nebo jde o případ „pohřbu“ v objektu, jehož funkce archeologům není (dosud) známa. Počet jedinců v této kategorii spíše nasvědčuje skutečnosti, že správně mohou být obě možnosti a bude třeba je detailněji hodnotit případ od případu.

¹⁵ Je třeba poznamenat, že vysoký počet jedinců ze starší doby římské je dán prostým faktem, že z pouhých dvou lokalit (Praha – Ďáblice, Roztoky) pochází celkem 9 psích jedinců. Nepochybně se zde ale promítá i skutečnost, že jen malé množství uvedených sídlišť bylo řádně vyhodnoceno a, jak známo, keramika mladší doby římské je obtížněji rozpoznatelná.

V rámci doby římské v Čechách je výjimečný případ z Dobroměřic-Staré pískovny, kde skelet psa doprovázel kostru dospělého člověka a dítěte (*Koutecký 2006*, 30). Jak již bylo řečeno v úvodu tohoto příspěvku, ukládání psů do lidských hrobů nebylo, ovšem v době stěhování národů, nijak zvlášť výjimečné. Celá situace je zvláštní něčím jiným, tedy uložením do výplně zahloubené chaty, ergo sídlištního objektu. Uložení lidských ostatků do sídlištních objektů není zcela neznámé, uvedme například doklad z Vážan nad Litavou, okr. Vyškov (*Šedo 1997*), nicméně přidání psích ostatků k lidským dodává celému „aktu uložení“ poněkud hlubší rozměr.

Zatím poměrně nepočetnou kategorií jsou nálezy psích lebek z Břežánek, Nového Bydžova – Chudonic, Prahy-Ďáblic a Vyklic. Lebka z Chudonic byla nalezena ve vrstvě s dalším materiálem, jenž se podle popisu jeví spíše jako sídlištní odpad. Oproti tomu lebka z Ďáblic je uložena spolu s koňskou a dalšími dvěma hovězími lebkami v objektu s kulovými jamkami naznačujícími lehčí zastřešení. Celá tato situace snad souvisí s určitými náboženskými a nikoli, jak by mohlo rovněž připadnout na mysl, řeznickými úkony. Celkově je však kategorie samostatně uložených psích lebek sporná. Neexistuje dostatečné množství podkladů svědčících pro skutečnost, že i samotná lebka plnila podobně kultickou funkci jako celé skelety, ačkoli jistý kultovní nádech (pokud bereme v úvahu fakt, že mnohé lidské společnosti považují hlavu za příbytek duše, což z ní činí nejdůležitější část těla) je zřejmý. Zvláště případ z Vyklic by mohl z určitého úhlu pohledu vypovídat o „kultovním“ zacházení. Celá situace však byla odkryta již v roce 1887, těžko tedy dohledávat okolnosti a pokoušet se detailněji analyzovat samotný odkryv, o čemž svědčí i skutečnost, že samotná datace objektu do doby římské není zcela jistá. Je snad možné se i domnívat, že zde byl uložen celý skelet psa (přítomnost zvířecích kostí), ale situace během výzkumu neumožnila takové posouzení (objekt mohl být vybírán nedostatečně pečlivým způsobem, případně se kostra nacházela v neanatomickém uložení). Přesto však můžeme zodpovědně prohlásit, že psi lebkou nepatří mezi „běžný“ sídlištní odpad a jejich přítomnost vypovídá o skutečnostech, jež se nějakým způsobem vymykají z našeho chápání běžného života na sídlišti.

Obr. 4. „Psí dvojhrob“ z Dobroměřic, okr. Louny (podle Smrž 1977, Tab. 106).

Fig. 4. „Dog-twins burial“ of Dobroměřice, district Louny (after Smrž 1977, Pl. 106).

Téma „pohřbů psů“ na sídlišťích doby římské se jeví jako ideální možnost spolupráce archeologa a zooarcheologa. Osteologické analýzy mohou totiž do konečné interpretace přispět zcela zásadní měrou. Základními vyžadovanými údaji jsou pohlaví, věk a zdravotní stav zvířete, jakož i případné zranění vedoucí k jeho smrti. Metoda srovnávání materiálu jak s dobovými, tak i moderními kosterními pozůstatky psů, umožňuje nastínění stavu šlechtění psího plemene v pravěku a v době historické, o níž v antickém světě referují četné zprávy v písemném pramenem (shrnutí např. v Orth 1913; Peters 1998, 166–187).

Přírodní vědy nám však dnes nabízejí celou řadu dalších postupů a analýz, které mohou předkládaný materiál ukázat v zcela novém světle. Kupříkladu studium mikrostruktur zubního cementu psů může pomoci objasnit důvody vedoucí k ukládání psích ostatků do sídlištních objektů. Často se používá k určování věku fosilních (např. Nývltová Fišáková 2007) a recentních zvířat (Craighead – Craighead – McCutchen 1970). Na základě analýzy mikrostruktur zubů je možné určit roční období uhynutí studovaného jedince a může být užitečným indikátorem předpokládaných klimatických změn. Vrstvičky přírůstkových zón mohou být také použity při zkoumání periodicity a změn v rychlosti růstu zubů během života.

Dalším slibným krokem mohou být analýzy izotopů. Analýzy stabilních izotopů (C, N, O, S) totiž

vypovídají mnohé o klimatu během života zvířete a jeho výživě. Například podle izotopu dusíku lze říci, zdali zvíře hladovělo či ne. Izotop uhlíku objasňuje složení jeho potravy. Na druhé straně poměry izotopů stroncia ($^{86}\text{Sr}/^{87}\text{Sr}$) lze použít pro zjištění původu (tedy místa narození) i výživy psů (Ambrose 1993; Palmqvist – Gröcke – Arribas – Fariña 2003; Drucker – Bocherens 2004; Wang – Lin – Huang – Han 2004; Smrčka – Bůžek – Erban – Berkovec – Dočkalová – Neumanová – Nývltová Fišáková 2006). Odebráním půdních vzorků a vzorků místní fauny (šneci či domácí prasata) z místa, kde byly jeho ostatky nalezeny, a jejich porovnáním s izotopy v jeho kostech lze zjistit, zda se na onom místě zvíře narodilo nebo zde po dlouhou dobu žilo. Jsou-li známy hodnoty izotopu stroncia z dalších oblastí, lze se dokonce pokusit hledat jeho původ. Je důvodné se domnívat, že se může jednat o velkou pomoc při studiu migrací obyvatel doby římské. Na rozdíl od jiných domácích zvířat je právě pes ideálním subjektem takového výzkumu. Chápání úlohy psa jako domácího zvířete se totiž pochopitelně liší od ostatních zvířat, jejichž funkce byla především hospodářská. Pes slouží jako strážce obydlí, pomocník při lovu (příp. boji) a společník. Jakožto průvodce člověka může vypovídat i mnohé o lidech samotných.

Vzhledem k neustálému zpřesňování se nabízí rovněž možnost využít metod radiokarbonového datování ^{14}C v případech polykulturních lokalit,

kdy není jasné, zda „psí pohřeb“ patří skutečně do doby římské.

Pro navazující studium vzniku, původu a vývoje psích ras je kromě archeozoologického výzkumu kosterních pozůstatků teoreticky možné využít i metod studia mitochondriální DNA. V některých případech, například u dvojhrobu z Dobroměřic, je takto možné pátrat po jejich potenciálním příbuzenství.

ZÁVĚR

Kosterní pozůstatky psů ze sídlišť doby římské nabízejí možnost studovat nejen původ a význam zvláštního, patrně religiózního, zvyku ukládat jejich ostatky do lidských obydlí či jejich blízkosti. Díky stavu svého dochování poskytují rovněž uni-

kátní podmínky pro studium vývoje psích plemen během určitého období pravěku a poskytuje početný a především (většinou) kompletní srovnávací materiál. Možnosti a metody přírodních věd jsou dnes na dostatečně slibné úrovni, aby mohly poskytnout vysokou informační výtěžnost dochovaných kosterních pozůstatků a přispět tak ke studiu klimatu a životních podmínek v době římské. Díky vzájemně úzce provázanému vztahu člověk–pes lze skrze tato domácí zvířata studovat i životní podmínky na lidských sídlištích. Dosud nepropracováno je studium úlohy psa v pravěké společnosti – jeho roli jak v běžném životě, tak i v rovině náboženské nebo symbolické. V neposlední řadě mohou izotopy v psích ostatcích přispět i ke studiu pohybu obyvatelstva v době římské.

LITERATURA

- Ambrose, S. 1993: Isotopic analysis: Methodological and interpretive considerations. In: Sanford, M. (ed.), *Investigations of ancient human tissue: chemical analyses in anthropology*. Gordon and Breach Scientific, 59–117.
- Andraľojć, M. 1986: Pochówki psów u pradziejowych społeczeństw Europy Środkowej. Inowrocław.
- Andraľojć, M. 1989: (rec.) Tadeusz Makiewicz, Znaczenie sakralne tak zwanych „pochówków psów” na terenie środkowo-europejskiego Barbaricum, *Folia Praehistorica Posnaniensia* 2, 1987, 239–277; *Archeologia Polski* 31/2, 471–485.
- Bichir, Gh. 1973: Manifestations de caractère magique et culturel chez les Carpes, *Dacia Nouvelle Série* 17, 243–256.
- Brøndsted, J. 1967: Vikingové. Sága tří staletí, Praha.
- Craighead, J. J. – Craighead, F. C. – McCutchen, H. E. 1970: Age determination of grizzly bears from fourth premolar tooth sections, *Journal of Wildlife Management* 34, 353–363.
- Drda, P. – Chytráček, M. 1999: Libenice zum Dritten, *Památky archeologické* 90, 186–206.
- Dreslerová, G. 2006: Bronze- und römerzeitliche Tierknochenfunde aus Vrchoslavice (Kreis Prostějov), In: Hašek, V. – Nekuda, R. – Ruttkay, M. (eds.), *Ve službách archeologie* 7, 227–230.
- Droberjar, E. 1997: Studien zu den germanischen Siedlungen. *Fontes Archaeologici Pragenses* 21. Pragae.
- Droberjar, E. 1999: Od plaňanských pohárů k vinařické skupině (Kulturní a chronologické vztahy na území Čech v době římské a v časně době stěhování národů). *Sborník Národního muzea v Praze, řada A-Historie* 53/1999/1–2.
- Droberjar, E. 2002: *Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě*. Praha.
- Drucker, D. G. – Bocherens, H. 2004: Carbon and nitrogen stable isotopes as tracers of change in diet breadth during Middle and Upper Palaeolithic in Europe, *International Journal of Osteoarchaeology* 24, 162–177.
- Dvořák, F. 1936: *Pravěk Kolínska. Soupis archeologických památek Kolínska a Kouřimska*. Kolín.
- Gojda, M. – Kuna, M. 1987: Roztoky, okr. Praha-západ, *Výzkumy v Čechách* 1984–85, 183.
- Grmela, L. 2008: Výrobní areály starší doby římské v Čechách. Studie na základě zpracování předstihového výzkumu z Roztok u Prahy, Pod hájem. Rukopis magisterské práce, Univerzita Karlova Praha.
- Jančo, M. 2000: Nálezy římských a byzantských mincí v zbierke Mestského múzea v Čelákoviciach. Germánske osídlenie severnej časti okresu Praha-východ v době římskej a sťahování národov, *Archeologie ve středních Čechách* 4/1, 227–250.
- Jíra, J. A. 1910: Osada rázu provinciálně-římského v Podbabě a Bubenci, *Obzor praehistorický I* (příloha *Časopisu Společnosti přátel starožitností českých v Praze* 18), 21–28, 41–48, 49–52.
- Kostka, M. 1997: Praha-Ďáblice, obv. Praha 8, *Výzkumy v Čechách* 1993–94, 186, č. 956.
- Kostka, M. 2008: Praha-Čakovice, okr. Praha 9, *Výzkumy v Čechách* 2005, 195–196, č. 777.
- Koutecký, D. 1980: Katalog lokalit. Kultura doby římské, In: Koutecký, D. a kol.: *Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1953–1972*. Archeologické studijní materiály 13/1, 145–148.
- Koutecký, D. 2006: Mlado- až pozdně halštatské sídliště a chata z doby římské v Dobroměřicích u Loun, Ústecký kraj. In: Hlavová, J. – Sýkora, M. (eds.), *Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1998–2002*, 27–52.
- Kratochvíl, Z. 1980: Určené druhy zvířat z hrobu v Šakvicích na základě kostního materiálu (okr. Břeclav), *Přehled výzkumů* 1977 (1980), 55.
- Kruta, V. 1970: Chotěnice, okr. Chomutov, výzkum 1967. Rukopis nálezové zprávy č.j. 292/70, archiv ÚAPPSZČ Most.
- Kruta, V. – Koutecký, D. 1968: Chotěnice, o. Chomutov, *Výzkumy v Čechách (Bulletin záchranného oddělení)* 5, 1967 (1968), 16.
- Kuchařík, M. 2007: Výzkum polykulturního souvrství na vltavském levobřeží v roce 2006 (Sedlec-U státní dráhy, Dejvice-Podbaba). *Archeologické výzkumy v Čechách* 2006. Sborník referátů z informačního kolokvia, *Zprávy České archeologické společnosti – Supplément* 68, 4–5.
- Kuna, M. 1985: Roztoky, okr. Praha-západ, *Výzkumy v Čechách* 1982–83 (1985), 160.

- Leube, A. 1975: Die römische Kaiserzeit im Oder-Spree-Gebiet. Berlin.
- Makiewicz, T. 1987: Znaczenie sakralne tak zwanych „pochowków psów” na terenie środkowoeuropejskiego Barbaricum, *Folia Praehistorica Posnaniensia* 2, 239–277.
- Makiewicz, T. 1989: W sprawie interpretacji znaczenia sakralnego zwyczaju składania zwłok psów na terenie osad okresu późnolateńskiego i rzymskiego w odpowiedzi M. Andrałojć, *Archeologia Polski* 31/2, 442–462.
- Makiewicz, T. 1994: Jeszcze raz w kwestii znaczenia sakralnego tzw. grobów psów, *Folia Praehistorica Posnaniensia* 4, 157–173.
- Maringer, J. 1981: Der Hund in der Mythologie der vorgeschichtlichen Menschen, *Acta Praehistorica et Archaeologica* 11/12 (1980/1), 37–41.
- Motyková-Šneidrová, K. 1963: Die Anfänge der römischen Kaiserzeit in Böhmen. *Fontes Archaeologici Pragenses* 6. Praeae.
- Nedoma, R. – Reichstein, H. – Makiewicz, T. 2000: Hund und Hundegräber, In: Beck, H. – Geuenich, D. – Steuer, H. (eds.), *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 15, 212–232.
- Neustupný, E. 1977: Milžany, okr. Chomutov, výzkum 1962. Rukopis nálezové zprávy č.j. 173/77, archiv ÚAPPSZČ Most.
- Novotný, B. 1975: Objev pohřebiště z doby stěhování národů a pozdní doby hradištní u Šakvic (okr. Břeclav), *Přehled výzkumů* 1974 (1975), 42–44.
- Nývltová Fišáková, M. 2007: Sezonality gravettských lokalit na základě studia mikrostruktur zubního cementu savců, *Přehled výzkumů* 48, 13–23.
- Nývltová Fišáková, M. – Šedo, O. 2003: Kostra kočky domácí v sídlištním objektu z doby římské v trati Žleby u Vyškova na Moravě, *Archeologické rozhledy* 55, 517–538.
- Orth, F. 1913: Hund, In: Kroll, W. (ed.), *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Neue Bearbeitung*, Halbband 16, 2540–2582.
- Palmqvist, P. – Gröcke, D. R. – Arribas, A. – Fariña, R. A. 2003: Paleoeological reconstruction of a lower Pleistocene large mammal community using biogeochemical ($\delta^{13}\text{C}$, $\delta^{15}\text{N}$, $\delta^{18}\text{O}$, Sr:Zr) and ecomorphological approaches, *Paleobiology* 29, 2, 205–229.
- Peters, J. 1998: Römische Tierhaltung und Tierzucht. *Passauer Universitätsschriften zur Archäologie* Band 5.
- Pleiner, R. 1955: Výzkum železářny na sídlišti Tuchlovice I, *Archeologické rozhledy* 7, 200–208, 213–215.
- Pleiner, R. 1958: Základy slovanského železářského hutnictví v českých zemích. Praha.
- Pleiner, R. 1959: Osada z železářnami z mladší doby římské v Tuchlovicích, *Památky archeologické* 50, 158–196.
- Pleiner, R. – Rybová, A. (eds.) 1978: *Pravěké dějiny Čech*. Praha.
- Podborský, V. 2006: *Náboženství pravěkých Evropanů*. Brno.
- Prummel, W. 1992: Early Medieval dog burials among the Germanic tribes, *Helinium* 32, 132–194.
- Rybová, A. 1964: Pozdně laténské a časně římské sídliště v Novém Bydžově – Chudonicích (Výzkum 1960–1961). *Acta Musei Reginaehradecensis, Scientiae Sociales – Serie B* 7., 3–142.
- Rybová, A. 1979: Plotské nad Labem. Eine Nekropole aus dem 2.–5. Jahrhunderts u. Z. I. Teil, *Památky archeologické* 70, 353–489.
- Rybová, A. – Soudský, B. 1962: Libenice. Keltská svatyně ve středních Čechách. Praha.
- Smejtek, L. 1998: Velké Přílepy, okr. Praha-západ, Výzkumy v Čechách 1996–97 (1998), 239.
- Smrčka, V. – Bůžek, F. – Erban, V. – Berkovec, T. – Dočkalová, M. – Neumanová, K. – Nývltová Fišáková, M. 2006: Carbon, Nitrogen and Strontium Isotopes in the Set of Skeleton from the Neolithic Settlement at Vedrovice (Czech Republic), *Anthropologie* 43/2–3, 315–323.
- Smrž, Z. 1975: Dobroměřice, okr. Louny, Výzkumy v Čechách 1972 (1975), 31–32.
- Smrž, Z. 1977: Dobroměřice, okr. Louny, výzkum 1972. Rukopis nálezové zprávy č.j. 274/77, archiv ÚAPPSZČ Most.
- Stuchlík, S. 2004: Pes v neolitu. In: Janák, V. – Stuchlík, S. (eds.), *Otázky neolitu a eneolitu našich zemí. Sborník referátů z 21. pracovního setkání specialistů na výzkum neolitu a eneolitu českých zemí a Slovenska*, *Acta Archaeologica Opaviensia* 1, 213–226.
- Svoboda, B. 1965: *Čechy v době stěhování národů*. Praha.
- Šanovec, R. 1939: Výzkum pravěkého sídliště a pohřebiště v Tišicích. Ročenka okresní jednoty musejní v Brandýse n. L. 12–13, 9–16.
- Šedo, O. 1997: Pohřeb v sídlištním objektu 21/92 z doby římské ve Vážanech nad Litavou (okr. Vyškov), *Pravěk NŘ* 1997/7, 359–371.
- Šedo, O. 2004: K výkladu nálezů koster zvířat na sídlišti z doby římské ve Vyškově. In: Kazdová, E. – Měřinský, Z. – Šabatová, K. (eds.), *K počtě Vladimíru Podborskému*. Brno, 473–478.
- Šimek, E. 1930: *Velká Germanie Klaudia Ptolemaia I*. Praha.
- Šneidrová, K. 1954: Osady starší doby římské po stránce stavební, *Archeologické rozhledy* 6, 227–240.
- Špaček, J. 1999: Archeologické výzkumy provedené v roce 1998 Městským muzeem v Čelákovicích, *Středočeský vlastivědný sborník* 17, 77–78.
- Šumberová, R. 1997: Kutná Hora, okr. Kutná Hora, Výzkumy v Čechách 1993–95 (1997), 120.
- Valentová, J. – Šumberová, R. 2005: Osídlení povodí Klejnárky v době římské. In: Pavlů, I. (ed.), *Bylany Varia* 3. Praha, 129–152.
- Tejral, J. 1991: Pokus o kulturně historické hodnocení „královského hrobu” z Mušova. In: Peška, J. (ed.), *Královská hrobka z Mušova*. Mikulov, 48–58.

Víchová, D. 2004: „Lidová víra“ a její projevy v hmotné kultuře doby protohistorické. In: Krekovič, E. - Podolínská, T. (eds.), Kult a mágia v materiálnej kultúre. Bratislava, 37–48.

Waldhauser, J. 1995: Der Irrtum von Libenice, Archäologie in Deutschland, Heft 3, 12–15.

Wang, J. – Lin, G. – Huang, J. – Han, X. 2004: Applications of stable isotopes to study plant-animal relationships in ter-

restrial ecosystems, Chinese Science Bulletin 49, 22, 2339–2347.

Węgrzynowicz, T. 1982: Szczątki zwierzęce jako wyraz wierzeń w czasach ciałopalenia zwłok. Warszawa.

*Zdeněk Beneš, Miriam Nývtová Fišáková***“DOG BURIALS” ON SETTLEMENTS OF THE ROMAN PERIOD IN BOHEMIA:
CURRENT STATE OF RESEARCH***Summary*

This article is focused on the question of the so-called “dog burials” in the Roman Period, which is the specific topic of the settlement research performed in the area of the former *Germania Libera*. This phenomenon is typical for Germanic settlements from the Netherlands in the west to Romania in the east, but still without any specialized study, with the exception of some theoretical studies in Poland. The present project is based on collecting all available osteological and documentation material in Bohemia in order to evaluate it in a detailed, thorough way. The core of the project is based on more biological analyses of the osteological material, including microstructural and isotopic analyses of the teeth and bones of dogs. The enamel microstructures are employed to establish the age and the death season of an animal. Isotopic analyses (oxygen, carbon, nitrogen, sulphur and strontium) can

answer questions concerning the migration and dietary habits of the dogs, considering the fact that this study may also heavily influence questions of conditions on Germanic settlements in general. All the data obtained will help us to understand reasons for and manners of burying dogs in dwelling houses and pits connected probably with religion and beliefs of the former populations. The second aim concerns the evolution and breeding of dogs in the prehistory of Bohemia.

Zdeněk Beneš

*Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
Praha*

Miriam Nývtová Fišáková

*Archeologický ústav
Akademie věd České Republiky
Brno*